

УДК. 821.161.2

Л. В. САПСАЄНКО

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ В ІСТОРИЧНІЙ ДРАМАТУРГІЇ Б. ГРІНЧЕНКА

У статті аналізуються образи головних героїнь історичних п'єс Б. Грінченка «Ясні зорі», «Серед бурі», «Степовий гість», висвітлено кращі риси української жінки – берегині домашнього вогнища і носія національної самосвідомості.

Ключові слова: українська жінка, історична драматургія, героїчний характер.

Українська драматургія останніх десятиліть ХІХ століття стає новим етапом в історії вітчизняного письменства, з'являються образи героїнь, які повною мірою розкривають національний характер, увесь спектр соціальних явищ, які мали місце в українській пореформеній дійсності. Від часів усної народної творчості до сьогодення українська жінка – берегиня домашнього вогнища, вірна дружина, любляча мати, яка чарує своєю красою і ніжністю, але, на жаль, чимало горя та нещастя випало на її долю протягом століть. Образ покірної, терплячої жінки зображує Б. Грінченко у драматичних творах, порушуючи проблеми національної свідомості, моралі і виховання, патріотизму і любові до рідного краю, пошани до матері, своїх батьків, злагоди та поваги між членами родини. Поневолена жінка, не зважаючи на тяжку долю, завжди була патріоткою свого народу.

Головні героїні творів Б. Грінченка Олена («Ясні зорі»), Оксана («Серед бурі»), Василина, Наталя («Степовий гість») поповнюють плеяду знедолених жіночих образів в українській літературі, чим драматург доводить, що проблеми жінок, порушені в пореформеній період, лишаються актуальними для сьогодення.

Досліджували особливості творення жіночих образів у драматургії другої половини ХІХ століття І. Франко, О. Бабишкін, Т. Гундорова, Н. Шумило, А. Погрібний, А. Новиков, М. Пойдіна, С. Процюк, О. Січкара та інші.

Однак, найпродуктивніше досліджено галерею жіночих образів у драмах М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, І. Франка, Панаса Мирного. Драматичні твори Б. Грінченка в порівнянні з його прозою та поезією значно рідше ставали предметом літературознавчих студій. Привертає увагу своєю фундаментальністю дисертаційне дослідження С. Процюка, проте жіночих образів він торкається лише принагідно. Мета нашої

статті – на прикладі головних героїнь драматичних творів Б. Грінченка «Ясні зорі», «Серед бурі», «Степовий гість» розкрити образ-ідеал жінки, що не мислить себе без глибоких почувань до України, свого народу, любові до коханих чоловіків та своїх дітей.

До появи творів Б. Грінченка українськими драматургами уже було створено значний пласт драматичних творів, де жіночі образи перебувають в епіцентрі авторської уваги. Наприклад, Марко Кропивницький упродовж свого довгого літературного життя створив цілу галерею чудових портретів українських жінок і дівчат. Цікавий портрет митець змалював уже в першій своїй драмі «Дай серцю волю, заведе в неволю» на прикладі образу чесної, працьовитої, рішучої, здатної боротися за своє щастя дівчини Одарки. Подібні риси характеру мають також Олена («Глитай, або ж Павук») і Оксана («Доки сонце зійде, роса очі виїсть»). До цього списку можна з упевненістю додати Катрю з драми М. Старицького «Не судилось», Наталю – з п'єси Панаса Мирного «Лимерівна» і багатьох ін. За своїми рисами вдачі всі вони нагадують уславлену Наталку Полтавку І. Котляревського. Більшість жіночих образів, створених українськими драматургами протягом 1870–1880-х років, були трагічними, вони ставали жертвами чужої злої волі, гинули, не маючи сили протистояти життєвим обставинам. Найпомітнішою в цьому плані є постать сироти Харитини з драми І. Карпенка-Карого «Наймичка». Як зазначає А. Новиков, «в житті Харитини немає жодного проблеску світла. Навіть перше її дівоче почуття до такого ж, як вона, знедоленого наймита Панаса було цинічно розтоптане глитам Цокулем, який ніби якусь річ сторгував її у шинкаря Боруха за «п'ять четвертей вівса», щоб зробити своєю коханкою» [5, 58].

Тільки впродовж останнього десятиліття ХІХ ст. погляд на особистість жінки, її роль у

суспільстві дещо змінюється. Так, у драмах М. Кропивницького 90-х років бачимо вже не тільки традиційний жіночий образ страдниці, а новий тип героїні – жінки, яка починає гостро сприймати несправедливість та вважає своїм обов'язком протистояти їй, прагне до самореалізації. Саме такою є Олеся з однойменного твору драматурга. Подібні образи не є одиничними в українській драматургії останніх десятиліть XIX – початку XX ст. З образом Олеси споріднена Соня, героїня другого плану в комедії І. Карпенка-Карого «Хазяїн» [6].

М. Старицький у драмі «Талан» (1893) змальовує образ Марії Лучицької, який стає одним із перших у вітчизняній драматургії образів жінки – представниці творчої інтелігенції. І. Франко розкриває новий образ української жінки на прикладі Анни («Украдене щастя» – 1893) і Марусі («Кам'яна душа» – 1895), а також присвячує цій проблемі наукове дослідження «Жіноча неволя в руських піснях народних» (1883).

Не оминув «жіночої» теми і Б. Грінченко, який у своїх творах висвітлює найкращі риси української жінки. Українська історія багата подіями, трагічно-романтичними фактами, що часто ставали цікавим матеріалом для осмислення постаті жінки, її душі крізь призму художньої творчості.

У п'єсах Б. Грінченка на історичну тему образ жінки є центральним персонажем. Притому драматург, як правило, наділяє своїх героїнь кращими рисами характеру – згідно з народним уявленням. Одним із таких творів є драма «Ясні зорі» (1897), основою для якої була дума про Марусю Богуславку. Слід зауважити, що першість тут не належить Б. Грінченкові. Раніше популярний сюжет використали у своїх творах П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, М. Старицький та ін.

Відомостей про Марусю Богуславку небагато. Відомо лише, що це дівка-бранка, попівна з міста Богуслава, яка мала батька-матір, але не мала наміру повертатися з неволі, бо «потурчилась, побусурменилась для розкоші турецької, для лакомства нещасного» [4, 44–47].

П. Куліш у своїй поемі «Маруся Богуславка» інтерпретує образ головної героїні із залученням популярного мотиву в народній творчості – дівчина має коханого, але батьки хочуть віддати її за нелюбого багатого. Потра-

пивши у гарем, із наївної дівчини Маруся перетворюється на розумну жінку, здатну протистояти чужій вірі, залишаючись при цьому вірною своєму коханню. М. Старицький у свою однойменну драму вводить один із важливих мотивів при розкритті жіночих образів – мотив материнства. «Його» Маруся – не лише вірна дружина турецького сановника, але й любляча мати спільних із ним дітей [8, 298–306].

Віднайшов свою родзинку при змалюванні образу відповідного персонажу у драмі «Ясні зорі» і Б. Грінченко. Прикметно, що його твір ні назвою, ні ім'ям головної героїні не видає зв'язку з народною думою. Змальовуючи образ Аміни, драматург ніби робить спробу проаналізувати її поведінку і вчинки, які змінюються в залежності від ситуації, у якій вона опиняється.

За Б. Цимбалістим – автором дослідження «Українська душа», – українська жінка незрівняно активніша за чоловіка у громадському житті, часом вражає своєю мужністю порівняно з чоловіками (Леся Українка, О. Теліга, О. Лятуринська та ін.), але якими б мужніми не змальовував письменник своїх героїнь – почуття кохання є невід'ємною складовою їхньої нелегкої долі [10, 83–85]. Із цим важко погодитись, тим більше, що ця слушна думка добре проектується і на образ згаданої вже героїні Б. Грінченка.

На перший погляд, драма Б. Грінченка не пов'язана з думою про Марусю Богуславку. Головну героїню навіть звать по-турецькому, Аміною, і вона цілком відповідає східному побуту та звичаям. Автор не розкриває її справжнього імені і це можна пояснити, напевно, тим, що дівчинку було забрано від батьків зовсім малою.

...Страшне нещастя
Мене сюди принесло, і я
Так мучилась була спочатку, далі ж
Звикати вже потроху почала...

1 все воно перемінилось якось... [2, 378], – згадує нещасна жінка трагічні події, що мали місце в її дитинстві. Надалі письменник ніби поетапно намагається показати зміни вчинків і поведінки головної героїні, яка опинилась у складних обставинах. Саме такою є його Аміна, яка, будучи вже мусульманкою і дружиною всесильного турецького сатрапа, у най-

критичніший момент наважується на громадянський подвиг – відпускає на волю своїх співвітчизників. Почуття патріотизму проявляються у Аміні не відразу. На початку твору вона навіть не замислюється над тим, щоб звільнити з полону уярмлених козаків. Першим пробудженням її почуття патріотизму, напевно, можна вважати українську пісню, яку вона почула від Дмитра, яка «розірвала її серце» [2, 359] – ділиться вона своїми ностальгічними переживаннями з прислужницею Фатимою.

Б. Грінченко на прикладі головної героїні (Аміні) створює досить суперечливий образ. Потрапивши до Туреччини, вона ніби змінюється духовно, починає розуміти, що вона не забавка якась, а людина, яка може жити своїм життям. У гаремі Аміна майже ні з ким не спілкувалася, єдиною співбесідницею жінки була Фатима, з якою вона радилась.

Аналізуючи образ головної героїні протягом твору, можна зазначити, що її поведінка певною мірою змінюється. Спочатку ми бачимо, як вона докоряє невільника, що працюють у садку, за те, що вони не посадили потрібних пахучих квіток. Ставлення до неї невільників доповнюють її характеристики. Вони здогадуються про її походження («з Волині»), але від того ненавидять ще більше, бо «...за розкоші продась..» [2, 346]. Аміна стає навіть агресивною, бо все їй тут набридло. Вона не радіє ні чоловіку, ні палацу ні розкішному саду. Із цього нудного становища вона бачить вихід лише у коханні.

Життя? То що? Це річ така, кохання,
Що дати варт за його і життя [2, 348].

Можна зазначити, що закоханість Аміні не була випадковою, бо так склалися обставини, що жінка була позбавлена кохання, вона нікого не любила, але «героїня внутрішньо була готовою до великого почуття. Її душевна енергія мусила знайти вихід поза відносним спокоєм життя гарему [7, 66].

Об'єктом для кохання стає Дмитро, і вона закохується. Чоловік, звичайно, не міг не помітити жіночої вроди, кидається в обійми жінки, щойно вона виявляє до нього прихильність. Але, коли приходять дружина Олена і нагадує про «рідний край», «Дніпро старий», «пишні квітки» – усе те, що боронив він від загарбників, полуда швидко спадає з його

очей. Поведінка Аміні знову змінюється, вона перетворюється на жорстоку людину, яка здатна нищити все на своєму шляху. Така поведінка не була властивою жодній із літературних Богуславок. Її ревності ледь не згубили коханого Дмитра. Аміна хоче помститися йому, навіть позбавити його життя:

Я губи ті, що сміли цілувати
Вони мене, – геть випечу вогнем, –
Хай більше вже нікого не цілують! [2, 395].

Із цих слів помітно, що вона не кохає Дмитра, бо в них немає і краплі жалю до «коханого». Жорстокість її змінюється почуттям страху, коли баша пропонує вбити в'язнів.

Морально зламують її і прокльони невільників, які називають її «злою людиною» [2, 409–410]. Не розуміючи причини такого ставлення до неї, вона емоційно не витримує і просить у Господа прощення за свої гріхи.

Невільники, почувши з її вуст розкаяння, розуміють її, пропонують покинути усе і тікати до рідного краю. Але Аміна, як і Маруся Богуславка із народної думи, розуміє, що у рідному краю вона вже не зможе бути щасливою. Єдине, що просить Аміна – це молились за її грішну душу.

Твір закінчується молитвою-спокутою, що нагадує відверту сповідь жінки, яка ніби робить аналіз своїх дій і вчинків під час перебування у Туреччині.

Б. Грінченко у своєму творі показує, що героїні немає дороги назад на Україну, і вона кидає в обличчя своєму поневолювачу слова, які визріли в її душі:

...В душі у мене знов
Мій рідний край, народ мій любий...–
Я не раба тобі й не буду я
Коритися. Гидую я тобою
І всім твоїм... [2, 419].

Зовсім по-іншому Б. Грінченко змальовує дружину Дмитра – Олену, яка є справжнім прикладом не тільки української жінки-патріотки, а й люблячої дружини, матері, яка палко кохає свого чоловіка. Дізнавшись, що її суджений потрапив у турецький полон, вона, не вагаючись, продає останнє, аби зібрати викуп і йде визволяти його з неволі.

Не дивлячись на те, що Аміна бажала їй смерті, жінка виявляється більш мудрою, пробає суперниці і вмовляє її втекти разом із невільниками.

Образ сильної жінки змальовує драматург і в драмі «Серед бурі». На долю Оксани випало страшне випробування: у протистоянні опинилися близькі для неї люди (батько, коханий і товариш, з якими вона ділила у дитинстві і сльози і радість). Драматург змальовує її милосердною: не дивлячись на те, що батько та Грицько служать ворогам, вона сумує за тим, що вони обрали інший шлях. Б. Грінченко змальовує свою героїню і як мудру дружину. Дізнавшись про те, що Ляськовський її також кохає, вона не наважується сказати про це Василю, бо розуміє що його не можна турбувати у складний для нього час. Вірна помічниця чоловіка, вона у скрутну хвилину здатна віддати за коханого своє життя. Оксана – взірць моралі української жінки – хранительки не лише домашнього вогнища, а й національного менталітету. Образ Оксани є однією з незаперечних творчих удач драматурга, де розкрита доля дружини воїна-козака. Кохання Оксани до Василя – приклад вірності, ніжності до свого чоловіка.

І я умру в ту мить, як він умре [2, 531] – промовляє любляча дружина.

Складний психологічний сюжет представляє реципієнту Б. Грінченко і в драмі «Степовий гість». Постать Василини драматург увів у твір не тільки як приклад мужньої жінки, але й люблячої матері. Розмова з Золотницьким про одруження Наталії з Ясем є цьому підтвердженням. Дізнавшись про те, що донька не хоче брати шлюб з нелюбом, Василина йде наперекір своєму чоловікові і заступається за неї (хоча Наталя була нерідною донькою Василини). Ще малою дитиною дівчинка залишилася сиротою, Василина, як далека родичка, забрала її до себе. З тексту ми дізнаємось, що вдові довелося піти заміж за шляхтича Золотницького, який колись згубив її чоловіка. Самі обставини змусили її до цього, бо сусід хотів все добро загарбати: половину землі приорав... [2, 430]. Тож вдові важко жилося серед заздрощів сусідських. Василина готова помститися, якщо дізнається, хто винен у смерті чоловіка і сина, навіть не боїться назвати його душолюбом, це говорить про сміливість жінки. Василині також притаманні й інші риси справжньої української жінки: вона гарна господиня, навіть незнайомого козака запрошує до вечері (хоча пізніше стає відомо,

що це був її син), покірна дружина, яка поважає свого чоловіка (навіть за стіл сідає після господаря Золотницького). Але Б. Грінченко, як і в попередньому творі, доводить, що обставини змінюють характер Василини, у кінці твору це вже зовсім інша людина, яка не боїться кинути виклик в обличчя своєму чоловікові:

Ні, тепер уже не мовчатиму!... [2, 455].

Досить хвилюючою є сцена зустрічі Василини з сином. Спочатку вона його навіть не пізнає, але материнське серце зупиняє жінку перед самим його покаранням.

Сміливою і рішучою змальовує Б. Грінченко і Наталю, яка навіть замахується кинджалом на Золотницького, коли розмова йде про примусове заміжжя. Розуміючи небезпеку, яка нависла над її коханим Якимом, Наталя йде на хитрощі, підмовляючи його споїти вартових; приносить у в'язницю гроші, кинджал та пістоля, допомагає йому втекти.

От дівчина!...і в голову не клав, що вона така смілива! – говорить про неї Яким [2, 448].

Отже, жінка в історичній драматургії Б. Грінченка займає особливе місце. На прикладі своїх героїнь драматург показав, що почуття патріотизму, любові до рідного краю, своїх дітей, коханих чоловіків є невід'ємними рисами справжньої української жінки. Опинившись у вкрай несприятливому середовищі, вона не втрачала почуття гідності і завжди була і лишається прикладом для наслідування наступним поколінням.

Список використаної літератури

1. Агеева В. Жіночий простір : Феміністичний дискурс українського модернізму / Віра Агеева. — К. : Факт, 2003. — 320 с.
2. Грінченко Б. Твори : в 2-х т. / Борис Грінченко. — К. : Наук. думка, 1991. — Т. 2. — 1990. — 608 с.
3. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова. — Л. : Літопис, 1997. — 297 с.
4. Народні думи. Зб. Гравюри В. І. Лопати. — К. : Дніпро, 1986. — 170 с.
5. Новиков А. Образ української жінки-страдниці в п'єсах драматургів театру корифеїв / Анатолій Новиков // Дивослово. — 2004. — № 7. — С. 55—58.
6. Пойдіна М. В. Образи жінок в українській драматургії останніх десятиліть XIX століття : [Електронний ресурс] / М. В. Пойдіна. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Philologia/8_88062.doc.htm.
7. Процюк С. В. Драматургія Б. Грінченка (конфлікти і герої) : дис... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. / спец. 10.01.02 «Українська література» / Степан Васильович Процюк. — К., 1994. — 144 с.

8. Січкач О. Художнє осмислення образу Марусі Богуславки у драмі Б. Грінченка «Ясні зорі»: психологічний дискурс / Оксана Січкач, Оксана Мовнар // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. Вип. 29. — Ч. 2 / редкол.: Г. Ф. Семенюк (гол. ред.), А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. — К.: Твім інтер, 2010. — С. 298—306.
9. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних: [Електронний ресурс] / І. Франко. — Режим доступу: <http://lib.if.ua/franko/1312197172.html>.
10. Цимбалістий Б. Українська душа / Б. Цимбалістий. — К.: МП «Фенікс», 1992. — 120 с.

Л. В. САПСАЕНКО

ОБРАЗ УКРАИНСКОЙ ЖЕНЩИНЫ В ДРАМАТУРГИИ Б. ГРИНЧЕНКО

В статье анализируются образы главных героинь исторических пьес Б. Гринченко («Ясные зори», «Среди бури», «Степной гость»), освещены лучшие черты украинской женщины – хранительницы домашнего очага и носителя национального самосознания.

Ключевые слова: украинская женщина, историческая драматургия, героический характер.

L. SAPSAYENKO

IMAGE OF THE UKRAINIAN WOMAN IN BORYS HRINCHENKO'S DRAMAS

The image of the heroine in historical plays by B. Grinchenko («Bright Stars», «Among the Storm», «Steppe Guest») are analyzed in the article, the best features of Ukrainian women - homemaker and carrier of national identity are highlighted.

Key words: image of the Ukrainian woman, historical drama, heroic character

Стаття надійшла до редколегії 7.11.2013 р.

УДК 82-1/-4Андрусяк

Н. З. СВАРИЧ

ЖАНРОВІ МОДЕЛІ ЕСЕЇСТИКИ ІВАНА АНДРУСЯКА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ДУБИ І ЛЕВИ»)

У статті розглянуто збірку есе Івана Андрусяка «Дуби і леви». Проаналізовано змістове наповнення творів збірки та особливості ідіостилю автора.

Ключові слова: жанрова модель, есеїстична проза, ідіостиль, мовно-виражальні засоби.

У творчому доробку відомого сучасного поета, прозаїка, перекладача і критика Івана Андрусяка значне місце посідає нехудожня проза, зокрема есеїстика. Автор принагідно наголошує, що працювати над жанром есе його «спонукало саме життя» [4]. У 2011 році вийшла збірка есе «Дуби і леви», невелика за обсягом твори якої відразу привернули увагу читачів розмаїттю тематики, що відображається крізь призму індивідуальності та духовного світу автора. Це й становить домінуючу ознаку жанру есе, яке, за словами М. Епштейна, «спрямоване на саморозкриття і самовизначення особистості» [6, 122]. Іван Андрусяк зазначає, що есе цієї збірки були написані «протягом доволі тривалого часу і з різних приводів» [4] та є «дуже вільними роздумами над тим, що відбувається й чому воно відбувається» [4].

Дослідити жанрові моделі творів збірки «Дуби і леви», що стали результатом глибокого аналізу та осмислення письменником різних аспектів і явищ життя через власні мовно-виражальні засоби, становить мету нашої статті.

Актуальність нашого дослідження зумовлена зростанням інтересу в наукових і мистецьких колах до жанру есеїстики. З огляду на це ми звернулися до творчості Івана Андрусяка як одного із сучасних авторів есеїстичних творів. Літературний доробок митця досліджували Л. Ушкалов, А. Дністровий, Є. Баран, Б. Матіяш, О. Соловей тощо. Однак есеїстика Івана Андрусяка лишається мало вивченою, зокрема збірка «Дуби і леви» ще не ставала об'єктом ґрунтовних наукових розвідок. Деякі тематичні особливості творів цієї збірки розглядає дослідник Олег Соловей, який групує есе в два тематично-стилістичні блоки, звертаючи особливу увагу на змістове наповнення творів, та розглядає головні філософські і літературно-мистецькі категорії, втілені в текстах збірки. Проте дослідник не здійснює глибокого аналізу есе збірки «Дуби і леви», тому вважаємо, що таке дослідження на часі.

В останні десятиліття жанр есе як «невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуа-